

SLECHTVALKEN IN NOARD-FRYSLÂN BÛTENDYKS (2)

PROOIKEUS EN JACHTMETHODES

Dick Dekker

Eerstejaars Slechtvalk met pas gevangen Rotgans op Ameland, foto: Lena Lebedeva-Hoof

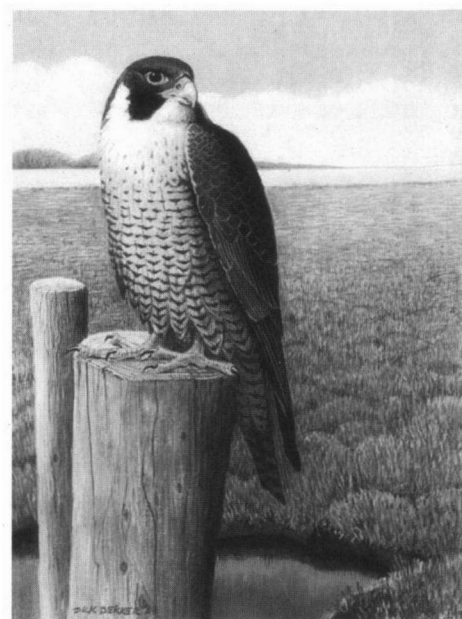
Deze bijdrage is een vervolg op een eerder artikel dat onder dezelfde titel in het voorjaarsnummer van 2008 verscheen. Een primair verschil tussen beide is dat de vorige onderzoeksperiode in de late herfst (2006 en 2007) viel, terwijl het hier beschreven onderzoek plaatsvond in februari (2009) en wel nadat het een aantal weken licht tot matig gevrozen had. Als gevolg daarvan waren de kwelders en polders van Noard-Fryslân Bûtendyks vrijwel geheel verlaten van watervogels, in tegenstelling tot de vorige periode, toen er in het Noarderleech grote aantallen prooivogels zaten, zoals Goudplevieren, Kieviten, Spreeuwen, Smienten en talingen. In februari 2009 heb ik mijn studiegebied beperkt tot de Peazemerlannen op een plek die goed uitzicht bood over de slikvelden. Op het wad overwinterden daar nog volop vogels die op de prooi lijst van de Slechtvalk voorkomen, inclusief steltlopers, meeuwen en eenden.

Inleiding

De voedselgewoontes van de Slechtvalk zijn op veel locaties grondig bestudeerd door middel van het verzamelen van prooiresten (Van Dijk 1997 en 2000, Smit 2000, Wokke 2002, Oosterhuis & Kok 2003). Het probleem daarvan is echter dat men niet altijd zeker kan zijn van de identiteit van de predator of van de herkomst van de prooi. Was het gevangen, dood gevonden of gestolen van een andere roofvogel? Bovendien zijn sommige gegevens beperkt tot een individuele valk en vertegenwoordigen de restanten slechts een deel van zijn menu als die verzameld werden op of onder een vaak gebruikte plukplaats. Zware prooien als eenden, met een gewicht van meer dan 400 gram, worden zelden naar een hoge toren of baken vervoerd. De meest directe onderzoeksmethode naar de voedselgewoontes van de Slechtvalk is het observeren van jagende vogels. Deze methodiek

wordt echter minder vaak toegepast omdat het veel tijd vergt (Ratcliffe 1980). Een recente uitzondering is mijn proefschrift (Dekker 2009), gebaseerd op waarnemingen van ruim 4.000 jachtvluchten en 460 gevangen prooien. Dat 45-jarig onderzoek vond overwegend plaats in Canada, in zes verschillende landschappen en in alle jaargetijden, maar een hoofdstuk is gebaseerd op twee jaar onderzoek in Noard-Fryslân Bûtendyks. Het is een herdruk van het artikel dat eerder in Twirre verscheen (Dekker & Ferwerda 2008). Samenvattend werden er in dat waddengebied, over een totaal van 59 dagen (260 uur), 128 Slechtvalken gezien, waarvan 52% in onvolwassen kleeed. Onze conclusie was dat er in deze late herfstperiode (30 okt. - 4 dec.) nog sprake was van doortrek en het aantal waarnemingen per uur werd dan ook gaandeweg minder. Tien van de 33 jachtvluchten met bekende afloop resulteerden in de vangst van een

Slechtvalk op paal,
olieferverschilderij Dick Dekker

prooi, zeven daarvan waren Bonte strandlopers. De opzet van het in 2009 hervatte veldonderzoek was om mogelijke verschillen te noteren in het aantal waarnemingen per uur, in het percentage eerstejaars vergeleken met volwassen vogels, en in de manier van jagen en prooikeuze van deze overwinterende valken.

Studiegebied en werkwijze

Alle waarnemingen voor dit onderzoek werden gedaan vanaf de verharde zomerdijk van de Peazemerlannen. In april 1973, tijdens hevige stormen was er in deze dijk een gat geslagen van circa 1 km, dat sindsdien niet hersteld is. Vanuit een auto, geparkeerd op de dijk aan de westkant van het gat, konden de slikvelden en aangrenzende kwelder goed worden overzien. Met een verrekijker zocht ik alle bekende rustpunten van valken af. Het voordeel van dit studiegebied, in vergelijking tot dat van voorgaande jaren, was dat er in het wad slechts een enkele rij palen stond, en dat het opkomende water bij vloed tot aan de dijk rees. Dit in tegenstelling tot het Noarderleech waar laagvliegende valken al gauw uit het zicht verdwenen achter de vele rijen rijshoutdammen en waar de modderige buitenrand van de kwelder moeilijk te bereiken en te overzien was (Dekker & Ferwerda 2008). In de Peazemerlannen zaten de valken ook vaak op een lage richel van een eilandje in het gat, vooral tijdens harde wind. Soms was dan alleen hun kop zichtbaar boven de kweldervegetatie. Rustende valken werden in de kijker gehouden in de hoop dat ze zouden gaan jagen.

Resultaten

Het aantal valken per uur dat ik in februari 2009 zag was relatief lager dan in de late herfst van 2006 en 2007 (0,35 versus 0,49) maar het verschil was statistisch niet belangrijk ($P > 0.14$). Alle februari valken waren in volwassen kleed (grijs op rug en vleugels). Mannetjes Slechtvalken zijn ongeveer een derde kleiner dan vrouwtjes. Eenmaal zag ik twee vrouwtjes tegelijk; de een werd agressief verjaagd door de ander. Verschillende keren waren er in het gebied een vrouwtje en mannetje tegelijk te zien, op enige afstand van elkaar, zonder dat er sprake was van agressie. Een (waarschijnlijk prooidragend) mannetje dat door een vrouwtje achtervolgd werd, wist zijn voorspong te behouden en werd ten slotte alleen gelaten. Deze onderlinge verhoudingen komen overeen met bestaande kennis dat: (1) overwinterende Slechtvalken territoriaal zijn; (2) territoriale vrouwtjes andere vrouwtjes wegjagen maar mannetjes tolereren; en dat (3) vrouwtjes mannetjes van hun prooi beroven (Dekker

Peazemerlannen

foto Gert Buter

2009). De restanten van grotere prooien, die door het vrouwtje geslagen worden, kunnen echter benut worden door een mannetje en soms eten ze beiden tegelijk van dezelfde prooi (Beemster 1993).

Het aantal jachtvluchten in 2009 was 0,35/uur versus 0,13/uur in 2006 en 2007 en het verschil was statistisch belangrijk ($P < 0.01$), maar de aantallen (respectievelijk 33 en 21) waren te klein om er qua prooikeuze en succespercentages veel van te maken in vergelijking met ander onderzoek. Slechts drie maal zag ik een Slechtvalk een lage aanval doen op foeragerende Bonte strandlopers. Een daarvan resulteerde in een vangst, maar de valk (een mannetje) raakte zijn buit al gauw kwijt aan een Grote mantelmeeuw. Voedselroof (kleptoparasitisme) door grote meeuwen werd ook in mijn voorgaande onderzoek vermeld. In 11 van de 21 jacht-

vluchten vloog de valk meer dan een kilometer naar de waterlijn, waar hij of zij een lage aanval richtte op de wadvogels, die massaal op de wieden gingen. Bij deze jachtvluchten was de afstand meestal te groot om precies te zien wat er voorviel, maar als de valk zonder buit terugkeerde naar een rustplaats of doorvloog om een tweede aanval te ondernemen, concludeerde ik dat de jachtvlucht zonder resultaat gebleven was. Verschillende keren zag ik een deel van een jachtvlucht maar miste het kritieke moment. Eén valk probeerde minutenlang een prooi te pakken die beschutting had gezocht bij een rij paaltjes, maar het voorval werd aan mijn oog onttrokken door een hevige sneeuwbuï. Een andere keer had ik kennelijk niet het moment gemist dat een valk zijn zitplaats verliet om een meeuw aan te vallen. Dat vermoeden rees even later, toen ik – de vlucht

Peazemerlannen

foto Gert Buter

van een Buizerd volgend – ontdekte dat er een dode meeuw op het wad lag die door een andere Buizerd geplukt werd met twee kraaien en een mantelmeeuw als toeschouwers. Een ander maal volgde ik een jagende Slechtvalk totdat die achter een lage dijk uit het zicht verdween. Later vond ik daar de verse restanten van een Stormmeeuw, die op typische Slechtvalk manier verorberd was, met de ongeplukte vleugels nog bevestigd aan het borstbeen.

De interessantste jachtvlucht die ik van begin tot eind kon volgen bleven zonder resultaat. Op drie verschillende dagen vertiet een valk haar rustplaats en klom met snelle vleugelslagen tegen de harde wind in, totdat ze hoog boven het wad omdraaide en landwaarts een Zwarte kraai achtervolgde. De eerste kraai dook op het laatste moment met aangelegde vleugels omlaag en verdween in kweldernuigte. Na enkele vergeefse pogingen de prooi alsnog uit de dekking te drijven, ging de valk in de nabijheid op een paal zitten. In de tweede jachtvlucht zocht de kraai ten slotte veiligheid tussen de bomen van een boerderij in het binnenland. De derde kraai wist zes of zeven stootduiken, op steeds lager niveau, te ontwijken totdat de valk haar aanval opgaf.

Vraag is of kraaien daadwerkelijk als voedsel beschouwd worden of dat de Slechtvalk ze alleen maar uit haar territorium wilde verjagen? Het is wel bijzonder dat deze valk, die zijn keus kon doen uit duizenden potentiële prooien op het wad, in plaats daarvan zijn focus richtte op een enkele kraai. Maar is dat niet begrijpelijk? Die kraaien waren een scherp mikpunt hoog in de lucht, en zij leken uiterst kwetsbaar boven de slikvelden, ver van hun normale biotoop en dekking. Dit in sterke tegenstelling tot de massale verwarring die ontstaat voor een aanstormende valk als er wolven steltlopers, schreeuwende meeuwen, eenden en ganzen tegelijk de lucht in gaan. Zoals bekend zoekt een individuele prooi veiligheid in de groep, maar trekt een eenzame vogel de aandacht. Aansluitend op het idee dat deze valk de kraaien inderdaad als mogelijke voedselbron beschouwde, is het feit dat de soort voorkomt op de meeste lijsten van prooiresten die in Nederland vergaard zijn (Bijlsma 1993, Klaassen 1996, Teunissen 1997, Van Dijk 2000, Brandenburg & Riemersma 2002, Marcus 2005).

Rotgans en Bergeend als prooi voor de Slechtvalk

Vogels die ik in Fryslân nooit eerder bejaagd zag door Slechtvalken zijn Rotgans en Bergeend, hoewel ik wel restanten van Bergeenden had gevonden, zowel in de Peazemerlannen als in het Noarderleech. Beide soorten zijn 's winters algemeen in de Peazemerlannen en foerageren bij afgaand getij in losse groepjes op de slikken dichtbij de dijk. Tot mijn verbazing zag ik ongeveer zes maal dat een vrouwtjesvalk haar

zitplaats op een paaltje verliet om Rotgans op te jagen. Kon ik dat agressieve gedrag beschouwen als een serieuze jacht? Ik betwijfelde het, want deze ganzensoort heeft een gewicht van 800-1.500 gram, wat mij te zwaar leek voor een Slechtvalk. Onder de 80 eenden die ik Canadese Slechtvalken zag pakken zaten wel enkele vrouwtjes van de Wilde eend maar geen enkele woerd (Dekker 2009). Zelfs tegen een aanval van de Giervalk kan een woerd die op de grond zit zich effectief verdedigen met opengesperde snavel en agressieve uitvallen (Dekker & Court 2003). Tot mijn verbazing zag ik bij de Peazemerlannen dat de lokale Slechtvalk een vluchtende Rotgans een klap gaf met als resultaat dat die een wolk veren verloor.

Ook Bergeenden werden herhaaldelijk verstoord en opgejaagd. Op 13 februari viel een achtervolgde Bergeend terug op het wad en bleef daar met gespreide vleugels liggen. De valk vloog vier rondjes over de Bergeend en maakte telkens een schijn-aanval, totdat ze er plotseling op neer klapte. Maar voordat ik de telescoop kon richten, had zij de gans al losgelaten. Moest ik dit voorval ook als een serieuze aanval beschouwen?

Tijdens een radio-interview eind maart 2009 met het programma Vroege Vogels, stelde ik de volgende vraag aan de luisteraars: Heeft iemand ooit gezien dat een Slechtvalk een Bergeend of een Rotgans greep en doodde? Hierop kwamen twee reacties binnen, beide van Ameland.

Simon IJnsen schreef me: "Twee jaar geleden zag ik achter in een weiland een grote groep kraaien steeds naar beneden duiken ... Ik ben het weiland ingegaan en toen ik dichterbij kwam, zag ik dat het een Slechtvalk was die een Rotgans zat te plukken..."

Bioloog Jan Jaap Hooft schreef dat hij samen met zijn vrouw Lena Lebedeva op 17 december 2008 op Ameland vertoefde om naar (door haar in Rusland) geringde Scholeksters te zoeken. "Bij aankomst op een hoogwatervluchtplaats, aan de zuidkant van de kwelder, vloog een grote groep Scholeksters, Wulpen, Rotgans en andere daar aanwezige vogels op, duidelijk het effect van een jagende Slechtvalk. Toen we de dijk overkwamen met de auto, zagen we een jonge Slechtvalk zitten aan de teen van de dijk met een donkere prooi. Hij sleepte met moeite de prooi wat hoger op de dijk en begon die toen te plukken. Na ongeveer 15 minuten werd hij verstoord door een trekker die over de dijk kwam aanrijden. De prooi bleek een Rotgans te zijn. We hebben er ook foto's van."

In een persoonlijke briefwisseling met mij schreef het echtpaar dat de gans nog bewoog toen de valk hem de dijk opsleepte, een lang spoor van veren achterlatend. Het verenspoor liep door tot in het water, wat mij doet vermoeden dat de gans vlakbij de dijk in ondiep water gegrepen was. De valk zelf was duidelijk nat (zie foto).

Een derde waarneming van een Slechtvalk die een Rotgans aan het plukken was werd mij gemeld door Albert Ferwerda en vond enige jaren terug plaats in Noard-Fryslân Bûtendyks. Nadat de valk met een volle krop was weggevlogen, inspecteerde Ferwerda de nog warme prooiresten. Ook in dit geval betrof het een eerstejaars valk. Jonge roofvogels in hun drieste onervarenheid staan erom bekend dat ze vaak grotere prooien grijpen dan oudere valken, vooral als die makkelijk te vangen zijn.

Er kwam geen enkele reactie binnen over predatie op Bergeenden, maar afgaande op de beschikbare literatuur kreeg ik contact met Barry Teunissen, op-

Peazemerlannen

foto Gert Buter

zichter van het Zuid-Hollandse natuurmonument De Akerdijkse Plassen. In een artikel in de Slechtvalk Nieuwsbrief van juni 1997 rapporteerde hij dat de plaatselijk overwinterende Slechtvalk twee Bergeenden had gedood. Bij navraag schreef hij het volgende: "Vanuit de boerderij waar ik woonde kon ik zien [...] dat het mannetje geslagen werd en dat een deel van het borstvlies opgegeten werd. Een week later zag ik de Slechtvalk opvliegen van het vrouwtje, zonder dat er aan gegeten was. De nek van de nog warme vogel was gebroken en aan de onder/achterzijde waren sporen van de klauwen van de Slechtvalk te zien. (Dit deed ze wel vaker: achter de prooi aan en deze dan van achteren/onderen vastpakken/slaan.) Het was een erg grote valk (alle gevonden hand-, arm-, en staartpennen waren groter dan andere in Nederland gevonden vogels: gegevens Peter van Geneijgen)."

In dat artikel, en in verdere briefwisselingen, schreef Teunissen dat die bewuste Slechtvalk ook een Grote zilverreiger en een Aalscholver had gedood, maar niet gegeten. Deze laatste prooi soort weegt ongeveer het dubbele van een Rotgans. In een ander verhaal, eveneens gepubliceerd in de Slechtvalk Nieuwsbrief, schreef redacteur Peter van Geneijgen (2002) het volgende: "In het voorjaar van 2001, bij Buggenum, zat Steven Jansen op het talud van de spoorlijn te kijken naar de ondergelopen uiterwaarden van de Maas. Er ontstaat plotseling onrust onder de vogels en als hij omhoog kijkt ziet hij nog net hoe een volwassen Slechtvalk een klap uitdeelt aan een voorbijvliegende Aalscholver. Deze valt als dood naar beneden en plonst in de overstromde weilanden... De valk draait zich om en sleept de Aalscholver vliegend achter zich aan naar de oever en begint de prooi te plukken."

Mochten er lezers zijn die ook gezien hebben dat een Slechtvalk een Rotgans, Bergeend of andere grote prooi pakte en wist te doden, dan hoor ik dat graag.

Dankwoord

Dit onderzoek werd financieel mogelijk gemaakt door It Fryske Gea door bemiddeling van terreinopzichter Albert Ferwerda en adjunct-directeur Henk de Vries. Irma Dekker en Albert Ferwerda waren op sommige dagen medewaarnemers. Ik dank Henny Radstaak van de VARA voor het doorsturen van informatie over Slechtvalken verstrekt door luisteraars van Vroege Vogels. Statistische gegevens werden berekend door Marius Dekker.

Dick Dekker

3819-112 A Street, Edmonton, Alberta
Canada T6J 1K4, tel.: 780-434-5474
e-mail: ddekker1@telus.net

Slechtvalk op paal

olieverfschilderij Dekker

Literatuur

- BEEMSTER N. 1993. Gepaard overwinterende Slechtvalken in het Lauwersmeergebied. *De Grauwe Gors* 21: 52-55.
- BIJLSMA R. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt & Co, Haarlem.
- BRANDENBURG E. & I. RIEMERSMA 2002. Winterterritoria van de Slechtvalk in de Greidhoeke. *Twirre* 13: 95-97.
- DEKKER D. & G. COURT 2003. Gyrfalcon predation on Mallards and the interaction of Bald Eagles wintering in central Alberta. *Journal of Raptor Research* 37: 161-163.
- DEKKER D. & A. FERWERDA 2008. Slechtvalken in Noard-Fryslân Bûtendyks. *Twirre* 19 (1): 2-10.
- DEKKER D. 2009. Hunting tactics of Peregrines and other falcons. Ph.D. thesis, Wageningen University. Hancock House Publishers. Surrey, BC, Canada; Blaine, WA, USA.
- KLAASSEN R. 1996. Slechtvalken in de uiterwaarden. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 2 (1): 4-5.
- MARCUS P. 2005. Overwinterende Slechtvalken in Amsterdam en omgeving. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 11 (1): 8-15.
- OOSTERHUIS R. & J. KOK 2003. Voedselkeuze van Slechtvalken op Griend. *Twirre* 14: 105-108.
- RATCLIFFE D. 1980. *The Peregrine Falcon*. Buteo Books, Vermillion SD, USA.
- SMIT H. 2000. Prooien van Slechtvalken op de Engelsmanplaat. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 6 (2): 3-4.
- TEUNISSEN B. 1997. Slechtvalken in de Akerdijkse Plassen. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 3 (1): 4-5.
- DIJK J. VAN 1997. Slechtvalken bij Zwolle; een overzicht van 1994 tot en met mei 1997 (met een lijst van 666 prooien). *Slechtvalk Nieuwsbrief* 3 (2): 6-7.
- DIJK J. VAN 2000. Zwolse Slechtvalken op middelbare leeftijd. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 6 (2): 6-10.
- GENEIJGEN P. VAN 2002. Broedseizoen 2002 van Slechtvalken in Nederland. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 8 (1): 2-6.
- WOKKE E.E. 2002. Overwinterende Slechtvalken in de Haarlemmer Meer, 2001-2002. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 8 (2): 2-6.